

tartott annak különböző területeire, így a Fekete-tenger nyugati partvidékén fekvő görög városokra is.

Az ókori történetírók valóban beszámolnak arról, hogy Caesar háborút tervezett Burebista Dáciája és a parthus birodalom ellen. A Dácia elleni háború okai Burebista déli hódításai, a part menti görög városok elfoglalása és a Pompeiuszal folytatott tárgyalások lehettek. Azt is feljegyezték, hogy a parthusok legerősebb egységeinek, a lovas és a nyilas csapatoknak a legyőzésére Caesar tízezer főnyi nyilas-lovas egységet szervezett, hogy segítségükkel elkerülhesse Crassus kudarcat. Úgy tervezte, hogy először Dáciát hódítja meg, és innen Kisázián és Armenián keresztül tör rá a parthus birodalomra. I. e. 44. március idusán az ellene szőtt összeesküvés azonban véget vetett életének. Halála, valamint Burebista hasonló sorsa a dáciai hadjáratot egyelőre levette a napirendről.

ARNOLD HUTTMANN

Fejezetek Erdély orvostörténetének múltjából

A dákok gyógyászatáról

Indoeurópai néptörzseknek és Erdély újkőkorszakbeli néptörzseinek keveredése által már az i. e. VI. században kialakult a geta-dák nép, amely rokonságban volt a Dunától délre lakó trákokkal.

Mivel halottaikat elhamvasztották, nagy nehézségekbe ütközünk a dákok betegségeinek kutatásában. A dákoknak botanikai és csillagászati ismeretekkel is rendelkező pap-orvosai voltak. Sztrabón görög történész és geográfus (i. e. 63—i. sz. 23.) olyan dák papokról ír, akik egyidőben varázslók és orvosok is voltak. E nép legfőbb istenségét, akinek gyógyító képességeket is tulajdonítottak, Zamolxisnak hívták. Emellett úgy tűnik, hogy volt egészségét védelmező istenségük is, akinek Dercisz, Dercelosz vagy Darcosz volt a neve.

A dákok számos gyógynövényt alkalmaztak a betegek gyógykezelésében. 21 ilyen gyógynövény neve fennmaradt Pedaniosz Dioszkuridész és Pseudo-Apulejus műveiben.

Dioszkuridész, aki az i. sz. első században élt, ötkötetes művet írt a gyógyítószerekről (*Peri hüülész iatrikész — De materia medica*), amely jelentőségében túlszárnyal minden addig írottat ezen a területen. Így vált gyógyszer tudományi téren az ókor jelentősebb írójává.

Dioszkuridész Kisázsia délkeleti vidékéről, Kilikiából származott, és gyakori utazásai során alkalma volt kora legtöbb gyógyszerét közvetlenül megismernie. Az általa használt nyelv a görög volt, kelta és trák beütésekkel, úgy, ahogy ezt annak idején Kilikiában beszéltek. Ezzel szemben Apulejus gyógynövénykönyve i. sz. a IV—V. században keletkezett, és majdnem teljesen Dioszkuridész és Plinius írásaira támaszkodik.

Sarmizegetusának, a dákok régi fővárosának romjaiból egy orvosi eszközöket tartalmazó edény került felszínre. Ez a következő dolgokat tartalmazta: egy kicsi, vasból készült sebészkezt (szikét) bronznyéllel, egy bronzcipeszt, egy préselt vulkáni hamuból készült lapocskát (valószínűleg a sebek kezeléséhez szolgált) és öt kicsi agyagedényt, amelyek valószínűleg kenőcsöket tartalmaztak. Ugyanezen a helyen vízvezeték nyomaira bukkantak, míg más városokban ivóvíz tárolására alkalmas tartályokat találtak.

A dákoknál előforduló női betegségekre az anyaméh-előreesésekből (prolapsus uteri) következtethetünk. Ezt konzervatív módon úgy kezelték, hogy a hüvelybe gyűrű alakú bronz vagy vas pesszáriumot vezettek be, amint ezek a csombordi és maroscsapói temetkezési helyekről előkerültek.

Sztrabón a szülés lefolyását írja le a trákoknál, és elmeséli, hogy a trák asszonyok sokszor a mezei munkák közben hozták világra gyermeküket, majd egy patak vagy folyó vizével megmosták, és utána bepólyálták.

A Burebista idején, az i. e. első században és Decebál alatt, az időszámításunk szerinti első században létrejött erős dák államszervezetek veszélyt jelentettek arra a római világbirodalomra nézve, amely már korábban erősen megvetette lábát a Dunától délre. Traianus császár két hadjáratban, i. sz. 101–102-ben és 105–106-ban meghódította Erdélyt, a Bánságot és Havasalföld nyugati részét. Az új római provinciát, amely 165 évig uralmuk alatt volt, Dacia Superiorinak nevezték el. A rabszolgatartó Róma kizsákmányolta és elnyomta ugyan a dák lakosságot, de uralma ugyanakkor gazdasági és társadalmi haladást, a civilizáció és a kultúra jelentékeny fejlődését is jelentette.

Gyógyászat a római uralom idején

A római Dáciában kétfajta gyógyászat létezett: a papoké és a világiaké (laikusoké). A világi orvosok a római birodalom különböző részeiből jöttek Dáciába, számuk nem volt túl nagy; egy részük itt halt meg, és itt is temették el őket. A sarmizegetusai amfiteátrumban ezüsből, bronzból, vasból készült orvosi műszereket találtak. Ez arra utalhat, hogy az amfiteátrumnak saját orvosa működhetett itt, aki a gladiátorokat kezelte.

Apulumban (Gyulafehérvár) állt egy Aszklepieion, a gyógyítás istenének, Aszklepiosznak szentelt templom. Itt a betegek gyógyító alvásnak kellett hogy alá vessék magukat, amikor is álmukban gyakran maga a gyógyító istenség személyesen megjelent nekik. Ezután a templom papjaitól kezelési előírásokat és gyógyszereket kaptak, vagy pedig sebészeti beavatkozást végeztek rajtuk, s az istenségnek kötelező módon ajándékokat kellett hátrahagyniuk. Egy fennmaradt feliratról tudjuk, hogy az V. macedon légió egyik veteránja, egy bizonyos Gaius Julius Frontonianus egy ilyen gyógyító alvásban nyerte vissza látását. Ebben az Aszklepieionban működött S. Asclepius Hermes rabszolga is, akit a lakosságnak tett szolgálatáért Septimius Severus császár idejében felszabadítottak.

A katonaság és a lakosság számára a rómaiak sok nyilvános fürdőt létesítettek, amelyek közt nagyobbak is voltak, mint például az apulumi és sarmizegetusai, s mindegyiknek különválasztott férfi és női helyisége volt. Voltak gőzfürdők és medencefürdők is; ezek legnagyobb részét márványlapokkal és szobrokkal díszítették.

A nagyobb városoknak — többek között Apulumnak, Fomulának és Potaisának (Torda) — égetett agyagcsövekből kiépített, föld alatti vízvezetékük volt. A sarmizegetusai vízvezeték, amely a Retyezátból juttatott vizet a városba, egy 132. évbéli felirat említi. Az apulumi fürdő egyik helyiségében számos orvosi műszert találtak, amely valószínűleg a létesítmény egyik orvosáé volt.

Dáciában a következő orvosi műszereket találták: különböző nagyságú és átmérőjű szondákat, fűlsondákat, spatulákat, bronzcsipeszeket, fogókat, szikéket, fogkő eltávolítására szolgáló csontkaparókat, kanálkákat, valamint egy — valószínűleg gyógyszererekhez használt — mérleget.

A katonai táboroknak voltak betegszobáik (valetudinariumok) és fürdők, külön a vezetőknek és a legénységnek. Máig 23 katonaeorvos neve ismert Dáciából, ezek közt egy bizonyos T. Rascanius Fortunatusé és Marcus Longinusé.

Dácia meghódítása után rövid idővel a rómaiak megkezdték néhány, a dáktól is használt termálvizes fürdőhely kiépítését. Mindenekelőtt Herkulesfürdőről, Algyógyról, Kiskalánról van szó. Ezeken kívül néhány új fürdőhelyet is kiépítettek, mint pl. Buziásfürdőt, Sácelut és Balát. A rómaiak Govorát és Cálimā-neszt-et is látogatták.

Dáciába magukkal hozták isteneiket, akik között gyógyítóistenségek is voltak. Ezek részben szinkretizmus révén egybeolvadtak vagy azonosultak régebbi, helyi dák istenségekkel.

A gyógyító istenekkel kapcsolatos legfontosabb vallási szertartás a római uralom idején Aesculapius nevéhez fűződött, s főleg a Maros termékeny völgyében terjedt el. N. Igna szerint az Aesculapius-kultusz valószínűleg már a római hódítás előtt elterjedt Dáciában. Amint Aesculapius kisebb-nagyobb szobrai, fogadalmi táblák, érmék és feliratok bizonyítják, ő volt az uralkodó istenség több városban, sőt Apulumban a városközösség védőistene. Aesculapius-templomok voltak Ulpia Traianában, Sarmizegetusában, Apulumban és Ampelumban is. Amint D. Tudor hangsúlyozza, csak a gyógyítás isteneinek szentelt templomoknak lehettek Dáciában jelentős anyagi javaik, felszabadított és rendes rabszolgáik. Aesculapius kultuszával szoros kapcsolatban volt az egyiptomi-görög Szerapiosz gyógyító istenség kultusza. Aesculapius mellett, különösen a gyógyfürdőhelyeken, Herkulest is tisztelték mint a gyarapodás, az egészség és az erő jelképét.

A neki szentelt Herkulesfürdön különösen sok gyógyforrás volt, különböző nagyságú fürdőmedencékkel (egyesekeket ma is használnak a katonai szanatóriumban), terrakottából készült vízvezetékekkel, számos nagy középülettel, amelyek Herkulesnek ajánlott feliratok voltak. Római fürdőmedencéket találtak Aquában (Kiskalán) és Gernisarában (Algyógy) is. Buziásfürdön terrakottából készült vízvezetékre bukkantak.

A római kori Dáciából máig két, úgynevezett szemézbélyegzőt lehet kimutatni. A római birodalomból több mint 300 szemézbélyegző ismeretes, nagy részüket gall földön találták, sokkal kevesebbet magában Rómában és Itáliában. Ezeket a bélyegzőket kőből készítették. Felirataikból kitűnik a szemorvos neve, a gyógyszer és a betegség megnevezése; a szemcseppeket tartalmazó üvegcséket pecsételték le velük. Egy Apulumban felfedezett pecséten a gall területen is nyomom követhető Titus Attius Divixtus neve olvasható. A másik bélyegzőt, amely Publius Corcolonius szemész nevét említi, Gorbón találták. Dacia Superior területéről ennek a két orvosnak hét receptje vált ismertté. Négy vagy talán öt ezek közül a trachomára („egyiptomi szembetegség“) vonatkozik, amely úgy látszik nagyon elterjedt betegség volt Erdélyben.

Divixtus kétségkívül gall származású volt. Bizonytalan ellenben, hogy Dáciában lakott volna. Sokkal valószínűbb, hogy a gyógyszer, más termékekkel együtt, egy kereskedő hozta magával. Corcolonius neve V. L. Bologna szerint illír eredetre vall. Mivel a dák bányákban illír bányászok is dolgoztak, lehetséges, hogy Corcolonius Dáciában adta el termékeit.

Erdélyben a gyermekirokban elszórta találtak csecsemő ivóedényeket is. Szoptatási nehézségek esetén, különösen a lakosság szegényebb rétegeihez tartozó anyák kénytelenek voltak mesterségesen táplálni gyermekeiket már az ókorban is, mivel dajka alkalmazása nagyon drága lett volna. A csecsemő ivóedények felismerhetők két jellegzetes nyílásról: egy nagyobb nyílás az edény felső felén, ezen keresztül a tejet töltötték be, és egy oldalsó szívócsővecske a csecsemő számára. A szívócsővecske közelebb vagy távolabb helyezkedik el az edény aljához viszonyítva.

Mivel a kisgyerekek számára készült szívónyílás az ókorban egy szűk csővecske volt, s rajta a tej csak cseppenként folyhatott ki, ezeket az edényeket az archeológusok *guttinak* nevezték el. Hogy valóban csecsemő ivóedényről van szó, kitűnik abból is, hogy ezeket majdnem mindig gyermekirokban találták, egy Angliában végzett elemzés pedig kazeinnyomokat mutatott ki az edények alján. Ezek az edények az egész római birodalom területén kimutathatók, és égetett agyagból vagy üvegből készültek.

Németország múzeumaiban öt agyag és két üveg *guttit* őriznek, amiből az is világosan látszik, hogy az agyag ivóedények inkább megmaradtak, mivel az üveg-edényekhez képest ellenállóbbak és ugyanakkor olcsóbbak is voltak. Erdélyben ilyen szempontból mások a viszonyok: itt többségben vannak az üvegből készült *guttik*. V. L. Bologna szerint eddig öt ilyen edényt találtak, amelyek Potaisánál, Apulumnál, valamint más helyekről kerültek elő. Az egyik edény valószínűleg Pannóniából származik. Ezzel szemben csupán két agyag ivóedényt találtak, éspedig a maroskeresztúri római településnél. A pannóniai Aquincumból csak négy üveg csecsemő ivóedény került elő.

Máig is bizonytalan, hogy hol készültek ezek az erdélyi csecsemő ivóedények, annál is inkább, mivel a római Dáciában nem állítottak elő üveget. Ezzel szemben a konstancai ásatásoknál három hellén (görög) üvegkészítő műhelyt találtak, ahonnan valószínűleg Erdélybe is szállítottak árut. Ezenkívül az is ismeretes, hogy a római kereskedőhajók Föniciából, Szíriából, Egyiptomból üvegárukat szállítottak fel a Dunán, amint ezt az Olténia déli részéről (Romula, Drobeta, Suci-dava) előkerült archeológiai leletek bizonyítják.

A csecsemőket az anyatej és állattej mellett már az ókorban is táplálták híg, valamint pépes ételekkel, ami megkövetelte az ivóedény szívónyílása átmérőjének növelését. Ilyen agyagedényeket Erdélyben a XIX. század végéig, illetve a XX. század elejéig találtak, amint azt a csíkmadarasi régi fazekasközpontból előkerült edény bizonyítja, amelyet a csíkszeredai megyei múzeumban őriznek. Az ilyen egyszerű csecsemő ivóedények akkor tűntek el, amikor a higiénia és a bakteriológia fejlődése során bebizonyosodott, hogy belső faluk és tartalmuk a sterilitás hiánya miatt nagy veszélyt jelent a gyermek egészségére, és bizonyosan sok gyomor- és bélfertőzést okoztak, jelentősen növelve az elmúlt korokban a gyermekhalandóságot.

I. sz. 251-ben tört ki az a nagy pestisjárvány, amelyről Cyprianos karthágói püspök ír. Ez 15 évig dühöngött, és az egész akkor ismert világot átfogta, valószínűleg Erdélyt is. Ebben az országban akkor kritikus helyzet uralkodott, mivel

a római birodalom hatalmas gazdasági válsággal és végzetes inflációval küszködött. Ezt tetézték a szabad dákok (a moldvai kárpok) és a keleti lovas népek betörései. Így került sor arra, hogy a római hatóságok és csapataik 261-ben kiűrték Erdélyt, és a Dunától délre húzódtak vissza. N. Vătămănu említi, hogy a visszahúzódás másik oka a hosszan tartó pestisjárvány lett volna. A lakosság nagy része valószínűleg visszamaradt Erdélyben, s most már védtelenné vált a nép-vándorlás korabeli támadásokkal szemben.

Bíró József fordítása

Részlet a szerzőnek Grundzüge einer Medizingeschichte Siebenbürgens című tanulmányából, amely a Naturwissenschaftliche Forschungen über Siebenbürgen I. (Böhlau Verlag, Köln—Wien, 1979) című kötetben jelent meg.

IRODALOM

Bologa, V.: *Äskulap und andere Heilgottheiten im römischen Dazien*. In: *Probleme aus der Geschichte der Medizin. Verhandlungen des XIX. Internationalen Kongresses für Geschichte der Medizin*. Basel—New York, 1966. — Uő.: *Einige Kommentare zu den Okulistenstempeln aus Dacia Superior*. In: *Verhandlungen des XX. Internationalen Kongresses für Geschichte der Medizin*. Hildesheim, 1968. — Uő.: „Gutti“ (biberoane) romane din sticlă. In: *Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul implinirii a 60 de ani*. Buc., 1960. — Uő.: *Über einige hellenistische Elemente in der Medizin des oberen Dazien*. XVII. Internationaler Kongreß für Medizingeschichte I. Athen, 1960. — Bologa, V. L.—Crişan, I. H.: *Medicina în orînduirea slavagistă. Medicina în Dacia romană*. In: *Istoria medicinei româneşti*. Buc., 1972. — Brătescu, George [szerk.]: *Dicţionar cronologic de medicină şi farmacie*. Buc., 1975. — Canarache, V.: *Muzeul de Arheologie Constanţa*. Constanţa, 1963. — Choulant, Ludwig: *Handbuch der Bücherkunde für die ältere Medizin*. Leipzig, 1841. — Crişan, I. H.: *Archäologische Fundstücke zur Geschichte der Gynäkologie aus Rumänien*. Sudhoffs Archiv, 1966. — Uő.: *Medicina în comuna primitivă şi la daco-geţi*. In: *Istoria medicinei româneşti*. Buc., 1972. — Uő.: *O trusă medicală descoperită la Grădiştea Muncelului*. In: *Istoria medicinei. Studii şi cercetări*. Buc., 1957. — Diepgen, Paul: *Geschichte der Medizin I*. Berlin, 1949. — Floca, O.: *Muzeul de arheologie Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. Deva, 1967. — Horedt, Kurt: *Die Wietenberg-Kultur*. In: *Dacia*, 1960. — Huttman, Arnold: *Gutti der Römerzeit und der hellenistischen Epoche aus Siebenbürgen und der Dobrudscha*. In: *XXII. Congrès International d'Histoire de la Médecine*. Bucarest—Constanţa, 1970. — Igna, N.: *Cultul lui Esculap şi al Higiiei cu specială privire la Dacia superioară*. Cluj, 1935. — Uő.: *Instrumente chirurgicale romane găsite la Apulum*. In: *Anuarul Institutului de studii clasice*. Cluj, 1936. — ****Izvoare privind istoria României I*. Buc., 1914. — Klebe, Dieter—Schadewaldt, Hans: *Ge-fäße zur Kinderernährung im Wandel der Zeit*. Frankfurt am Main, 1955. — Pârvan, V.: *Getica. O protoistorie a dacilor*. Buc., 1927. — Pető R. Mária: *Csecsemő-gondozás a római kori Pannóniában*. In: *Orvostörténeti Közlemények*. 1975. — Tudor, D.: *Istoria slavajului în Dacia*. Buc., 1957. — Uő.: *Romanii la Dunăre*. In: *Magazin istoric*, 1973. — Zrinyi, A.: *Două gutti-biberoane romane din ceramică în colecţiile Muzeului din Tîrgu-Mureş*. In: *Studii şi materiale*, 1967.

Benesik János rajza